ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості : в 3 кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 3 : Особистісно-орієнтований підхід : науково-практичні засади. – 272 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Фокин Ю. Г. Преподавание и воспитание в высшей школе : Методология, цели и содержание, творчество : [учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед.] / Ю. Г. Фокин. – М. : Академия, 2002. – 224 с.
4. Бабочкин П. И. Проблемы становления специалистов в высшей школе // Высшее образование : проблемы и перспективы развития / П. И. Бабочкин. – М., 1997. – С. 193–195.
5. Сенько Ю. В. Педагогический процесс как гуманитарный феномен / Ю. В. Сенько // Педагогика. – 2002. – №1. – С. 11–17.
6. Бех І. Д. Виховання особистості : в 3 кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 1 : Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. – 277 с.
7. Тригубенко В. В. Формування гуманістичних цінностей особистості – сутність педагогічного процесу / В. В. Тригубенко // Освіта і управління. – 1999. –Т. 3, №3. – С. 35–40.
8. Норов О. Гуманістичні ціннісні орієнтації / О. Норов // Рідна школа. – 1997. – №11. – С. 25–27.
9. Митина Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя : [учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед.] / Л. М. Митина. – М. : Академия, 2004. – 320 с.
10. Франкл В. Человек в поисках смысла [Електронний ресурс] / В. Франкл. – Режим доступа : сайт http://www.krotov.info/spravki/persons/frankl.
11. Сергеев И. С. Основы педагогической деятельности : учеб. пособ. / И. С. Сергеев. – СПб. : Питер, 2004. – 316с. : ил. – (Серия «Учебное пособие»).
12. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.

УДК 378.147:378.4

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ (З ДОСВІДУ ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)

Бондар О.Г., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

У статті обґрунтовується необхідність пошуків шляхів удосконалення навчально-виховного процесу у виші. Висвітлюється проблема підвищення рівня професійної підготовки студентів у виші. Розглядається досвід Запорізького національного університету щодо вдосконалення навчально-виховного процесу.

Ключові слова: навчально-виховний процес, професійна підготовка, технології навчання.

Бондарь А.Г. ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ (ИЗ ОПЫТА ЗАПОРОЖСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА) / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье обосновывается необходимость поисков путей совершенствования учебно-воспитательного процесса в вузе. Освещается проблема повышения уровня профессиональной подготовки студентов в вузе. Рассматривается опыт Запорожского национального университета относительно совершенствования учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: учебно-воспитательный процесс, профессиональная подготовка, технологии обучения.

Bondar A.G. ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHEMENT IN MODERN CONDITIONS (BASED ON EXPERIENCE OF ZAPOROZHZHYA NATIONAL UNIVERSITY) / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The article substantiates the necessity to find ways of improving the educational process in higher educational establishment. The issue of improving the training of students in high school has been elucidated. The experience of Zaporizhzhya National University how to improve the educational process was described.

Keywords: educational process, professional education,, teaching technologies

Українська педагогічна наука має чималий досвід в організації навчання й виховання майбутніх спеціалістів з вищою освітою. Проблемам модернізації професійної освіти в Україні присвячено багато праць, що охоплюють та обґрунтовують різні аспекти підвищення якості підготовки фахівців: теоретико-методологічні, гуманістичні та культурологічні аспекти філософії формування нового покоління спеціалістів; теорії педагогічних систем, системного аналізу педагогічного процесу вищої школи, дидактичних основ освіти; теорії неперервної професійної освіти, трудового навчання; теорії інноваційних та інформаційних технологій навчання.

Вітчизняні педагоги визначають, що підготовка майбутнього фахівця до виконання ним посадових обов'язків – складна, багатогранна проблема [1]. Успішне розв'язання її залежить від того, якою мірою зусилля фахової підготовки скоординовані. Законом України «Про вищу освіту» (2002 р.) передбачається перехід вищої школи України до ступеневої підготовки фахівців.

У ринкових умовах доцільно готувати працівників за інтегрованими напрямами. Молоді фахівці з такою освітою здатні в порівняно короткі строки пройти перепідготовку або ж відносно короткочасну підготовку, окрім здобутої у виші освіти, й успішно виконувати свої обов'язки в межах нових проблем конкретної виробничої діяльності. Іншою причиною переходу стала необхідність інтеграції освіти України у світову систему в умовах значного розширення міжнародних зв'язків.

Останнім часом у світі праці все вагоміше заявляють про себе суттєві зміни: швидке впровадження нових технологій, нові форми організації виробництва, скорочення й навіть зникнення окремих підприємств, поява нових сфер зайнятості тощо. Комп'ютери, електронне спілкування та інтернет докорінно змінюють шляхи ведення міжнародного бізнесу та взаємодії людей у процесі трудової діяльності. У країнах із так званою перехідною економікою, до яких належить і Україна, ці зміни підсилюються значними соціально-економічними перетвореннями, що суттєво впливають на ринок праці. Нові вимоги до конкретного робочого місця й трудової діяльності стали головними спонуками до подальшого пошуку нових стратегій професійної освіти.

Виходячи із зазначеного вище, метою нашої статті є представлення досвіду Запорізького національного університету щодо вдосконалення навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

Навчальні заклади України, які готують майбутні кадри, сьогодні не можуть залишитись осторонь прискореного, випереджального, інноваційного розвитку освіти й науки та потребують забезпечення умов для розвитку, самоствердження й самореалізації особистості впродовж життя. Новітні технології вимагають від молодих фахівців не просто освіченості, активності, пошуку, а й самостійності, впевненості, відповідальності, вміння жити і працювати в нових умовах, бути соціально зорієнтованими.

Постійне збільшення обсягу знань з педагогічних дисциплін, підвищення вимог до професійної та спеціальної підготовки вчителя викликає гостру потребу всебічного й глибокого дослідження системи формування в студентів-майбутніх педагогів професійних навичок, зовнішніх і внутрішніх чинників становлення спеціалістів з вищою освітою, розкриття закономірностей і особливостей професійної підготовки та застосування їх у навчально-виховному процесі. Саме від рівня підготовки фахівця, сформованості його професійних якостей значною мірою залежить успішне виконання соціального замовлення держави на спеціаліста з високою професійною компетентністю.

Для нашої країни цей процес є дуже важливим. Ґрунтовні знання студентів, їхні власні переконання і, значною мірою, ціннісні орієнтації здобуваються під час професійного навчання. Випускник вищої школи – це фахівець, який одержав відповідну підготовку, швидко орієнтується в нових ситуаціях, самостійно вирішує професійні завдання.

У сучасних умовах, коли від компетентності та ініціативи працівника, його вміння організувати практичну діяльність залежить успіх справи, актуалізується завдання підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних творчо мислити, самостійно приймати правильні рішення.

Питання розвитку креативних здібностей студентів має розглядатись із психолого-педагогічних положень про те, що здібності особистості не є вродженими якостями, вони формуються в житті й діяльності. Основними з них є психолого-гносеологічні, що ґрунтуються на інерції думки, стереотипності мислення. Послаблення психолого-гносеологічних бар'єрів різко послаблює вплив гальмівних сил на процес мислення особистості і дає можливість розв'язати поставлені перед нею завдання.

Сьогодні студентів вишу неможливо озброїти всіма знаннями, вміннями й навичками, котрі їм будуть необхідні для подальшої роботи. Але навчити їх самостійно оволодівати необхідними знаннями, формувати активних, творчих людей – актуальне завдання [2, с. 251]. Формувати вміння самостійної роботи (СР) слід із перших днів навчання студентів у виші, коли вчорашній абітурієнт переживає особливий сенситивний період, пов'язаний із соціально-професійною адаптацією.

Важливо, щоб студент своєчасно усвідомив вимоги до організації СР, ознайомився з раціональними прийомами її виконання. Він має усвідомити роль і місце самоосвіти та самовиховання в становленні особистості майбутнього фахівця, правильно організувати режим дня, розподілити бюджет свого часу. Все це сприяє поліпшенню якості знань студентів, а також стимулює інтерес до вдосконалення прийомів СР.

Зрозуміло, що загальна та вища освіта різняться між собою своєю метою, змістом, формами, методами та прийомами навчання. Саме тому дидактика СР студентів має враховувати вікову різницю тих, хто вчиться, мету навчання, особливості навчального процесу тощо.

Оскільки випускнику педагогічного ВНЗ неможливо набути необхідних професійних знань без якісного засвоєння ним матеріалу фундаментальних дисциплін, викладачі цих предметів мають закласти міцний фундамент для свідомого засвоєння студентами знань зі спеціальних предметів.

Визначимо, що обов'язковою ознакою навчального процесу є його професійна спрямованість. А це означає, що кожному викладачеві, не тільки викладачеві спеціальних дисциплін, а й фундаментальних, необхідно добре уявляти, які професійні вміння відпрацьовуються під час вивчення того чи іншого курсу. Якщо викладач фундаментальних дисциплін чітко сформулює перед собою педагогічне й методичне завдання в перспективі та з'ясує, які фахові, моральні, інтелектуальні, фізичні, освітні якості потрібні майбутньому вчителю XXI століття, то він зможе значно допомогти викладачам спеціальних предметів успішно займатися підготовкою конкурентоспроможних працівників.

Підготовка фахівців неможлива без виховання в них любові й поваги до майбутньої професії. Відданість обраній справі, служіння покликанню, терпіння, широкі та глибокі знання, професійна майстерність і кмітливість, вміння працювати з колективом учнів – ось що сприяє виробничим успіхам майбутніх педагогів, стає для них сенсом життя.

Допомогти знайти їм своє призначення, розібратися, чим вони будуть займатися в освітньому закладі, що являє собою їхня професія, яке її значення, прищепити до неї любов і повагу – прямий обов'язок викладачів, і, в першу чергу, викладачів фундаментальних дисциплін, тому що вони першими зустрічають майбутніх фахівців у педагогічних вишах.

Це питання особливо загострюється в сучасних умовах, коли значний відсоток випускників шкіл обирають професію за «модними» спеціальностями та бажанням батьків і погано уявляють собі ким мають стати, а інколи не мають і бажання одержати цю професію. Тому на викладачів фундаментальних дисциплін як ніколи лягає проблема формування професійної спрямованості в першокурсників.

Формувати професійну спрямованість – означає закріплювати позитивне ставлення до майбутньої професії, схильність до неї, прагнення набути якісних знань і застосувати їх до вирішення задач виробництва, розвивати ідеали, погляди, переконання, престиж професії у власних очах студента. Справа ця непроста й потребує багато зусиль всього педагогічного колективу.

Використання ігрових методів забезпечує можливість поставити студентів у спеціально створені ситуації, що передбачають не одне, а цілу низку професійних рішень. Впровадження в навчальний процес методів активного навчання розглянуто О.О. Вербицьким, В.А. Козаковим, В.А. Рибальським, П.М. Щербанем та ін. У наш час продовжується пошук, розробка та впровадження методів активного навчання, про що свідчать чисельні міжнародні й регіональні науково-методичні конференції [3].

Питання розробки, впровадження й використання ігрових методів навчання в професійній підготовці висвітлені в працях Л.Д. Дудко, І.М. Носаченко, О. Набоки, Н.В. Шапілової та ін. [4]. Проте в опублікованих працях не знайшли достатнього висвітлення розробки впровадження й використання ігрових методів навчання студентів педагогічних вишів під час вивчення фундаментальних дисциплін. Наявні дослідження стосуються переважно загальних механізмів формування вмінь і навичок безвідносно до конкретних навчальних предметів і, отже, без урахування специфіки майбутньої професійної діяльності.

Сучасний педагог, як зазначав І. Зязун, має бути не тільки досвідченим фахівцем, але й умілим організатором, який цінує колективний досвід, враховує думку товаришів, критично оцінює досягнуте, рішуче обстоює власні погляди [5]. Готуючи таких фахівців у вищому навчальному закладі, необхідно враховувати те, що сучасні випускники є основним потенціалом робочої сили XXI століття, а XXI століття – це час інформаційних технологій, глобальної комп'ютеризації, системного програмування, широкого використання мікроекономіки, лазерної техніки. Тому останнім часом викладачі вишів ведуть широкий пошук нових технологій навчання.

Вища педагогічна освіта незалежно від окремої спеціальності традиційно будується як синтетична й фундаментальна: студентам не повідомляють «істинні» і «єдино можливі» думки, а пропонують через глибоке та всебічне вивчення матеріалу й проведення самостійних досліджень виробити власний погляд на проблему. Важливим завданням вищої освіти, крім передачі знань і вмінь (інформування), є також формування особистості професіонала, сприяння його самоідентифікації з професією [6, с. 54].

Формування професійної складової «Я-концепції», що необхідна для успішного самовизначення і містить у собі як усвідомлювані (відрефлексовані) когнітивні й операціональні компоненти, так і неусвідомлювані цінності й смисли, що надають емоційне забарвлення окремим професійним актам і всій професійній діяльності в цілому, припускає постійну роботу суб'єкта з формування й деталізації внутрішнього образу професійної діяльності. Передумовами й стимулами до подібної роботи служать проблеми, з якими майбутній спеціаліст (зокрема, студент-педагог) зустрічається під час навчання. Перерахуємо деякі з цих проблем:

1. Професійна компетентність. На противагу школі, у вищому навчальному закладі загальноосвітні навчальні завдання стають професійно-орієнтованими; оглядовість викладу матеріалу змінюється деталізованою цілеспрямованістю. Із самого початку занять викладання будується на допущенні особистісно-зацікавленого, активного ставлення студента до предметного матеріалу. По ряду дисциплін підручники можуть бути відсутніми.

Таким чином, студентові, що працює з численними першоджерелами, доводиться в процесі занять і самостійної роботи вибудовувати свою власну концепцію. Взагалі шкільна робота «на оцінку» заміняється діяльністю з професійної самоосвіти. Нерідко повноцінне сприйняття лекцій, участь у семінарах, практичних заняттях вимагають від студента великої ерудиції, певних умінь (володіння іноземними мовами, комп'ютерними програмами й ін.).

2. Стиль навчальної діяльності. Вступивши до вишу, колишній учень стикається із зовсім новими для нього способами організації навчального процесу. У порівнянні із середньою школою змінюються як форма викладання, так і форма звітності учнів.

Теоретичний матеріал викладається на лекціях великими порціями, великій кількості людей, освоєнню практичних навичок виділяється інший час. Таким чином, відсутнє звичне чергування способів діяльності в рамках одного заняття (уроку), що допомагає концентрації уваги, що особливо важливо при сприйнятті й осмисленні нових відомостей; відсутнє, як правило, і «технічне» керівництво з боку викладача (студентові не вказують, що потрібно записати, запам'ятати в першу чергу й т.п.).

3. Входження в неформальне професійне співтовариство. Повноцінне навчання й творчий ріст студента – особливо в університеті – неможливі поза партнерськими, колегіальними відносинами з більш старшими професіоналами.

Таким чином, студент повинен зацікавити собою викладача, наукового керівника, довести свою готовність і здатність спілкуватися з ним на рівних.

Отже, вважаємо, що нині головне в підготовці фахівця з вищою педагогічною освітою – не оволодіння сумою конкретних знань, а формування вмінь і навичок самостійної, наукової, дослідницької, винахідницької діяльності, виховання культури професійного мислення.

Звернемося до досвіду Запорізького національного університету щодо вдосконалення навчально-виховного процесу.

Запорізький національний університет (ЗНУ) існує 80 років. Створений ще в 1930 році навчальний заклад пройшов довгий шлях: інститут народної освіти – педагогічний інститут професійної освіти – державний педагогічний інститут – державний університет – національний університет.

Запорізький національний університет – це вищий навчальний заклад IV рівня акредитації, справжній центр освіти й науки, осередок збирання й розповсюдження цінностей української культури Придніпровського регіону, один із найвідоміших класичних університетів України. До його структури входять 17 факультетів, 59 кафедр, Нікопольський інститут, Науково-дослідний інститут українського козацтва, економіко-гуманітарний факультет в місті Мелітополь, Центр інтенсивного вивчення іноземних мов, Центр бізнес-освіти. Усе це забезпечує здобуття якісної вищої освіти за 31-м напрямом підготовки.

Підготовка фахівців вищої кваліфікації здійснюється в аспірантурі за 42 напрямами підготовки та в докторантурі за 12 напрямами, працюють 4 спеціалізовані вчені ради із захисту кандидатських дисертацій.

Для вдосконалення навчально-виховного процесу у Запорізькому національному університеті проводяться такі заходи.

Здійснюється робота з оптимізації розрахунку навчального навантаження кафедр.

Забезпечується своєчасна та якісна підготовка документів державного зразка (студентські квитки, документи про освіту).

Для забезпечення опанування викладачами сучасними педагогічними й інноваційними технологіями та методикою впровадження їх до навчального процесу продовжується практика щорічних науково-методичних семінарів на факультетах і випускових кафедрах зі спеціальностей.

Продовжується робота із забезпечення якості підготовки навчальних і робочих навчальних планів та їх технічний супровід в системі «Деканат», «Ректорат»: забезпечюється відповідність змісту освітньо-професійних програм підготовки фахівців, переліку та змісту вибіркової частини, змісту спеціалізацій напрямів підготовки та спеціальностей ЗНУ, враховуючи міждисциплінарні зв'язки, потреби ринку праці України, ринку освітянських послуг та відповідності переліку дисциплін вибіркової частини спеціалізацій завданням формування фахової компетентності; здійснюється перевірка кваліфікацій спеціальностей ЗНУ.

До плану роботи науково-методичної ради включаються питання про зміст спеціалізацій напрямів підготовки та спеціальностей ЗНУ, відповідність переліку дисциплін спеціалізацій завданням формування фахової компетентності та кваліфікаціям

Аналізується хід впровадження «вільної траєкторії» студента та вносяться відповідні зміни за необхідністю до структури дисциплін соціально-гуманітарного циклу з напрямів підготовки ЗНУ.

З метою вдосконалення внутрішнього контролю за якістю підготовки фахівців у ЗНУ проводиться щосеместровий ректорський контроль поточних і залишкових знань студентів. Кафедрами здійснюється аналіз результатів контролю.

Здійснюється робота з оптимізації розрахунку навчального навантаження кафедр.

Продовжується робота щодо подальшого розширення баз практики та встановлення зв'язків з роботодавцями з питання надання робочого місця випускникам ЗНУ та розширення практики заключения тристоронніх договорів підготовки фахівців.

Для ефективного використання баз практик складаються паспорти підприємств.

Здійснюється постійний контроль за навчально-методичним забезпеченням дисциплін навчальних планів напрямів та спеціальностей кафедрами ЗНУ.

Кожного року готується та затверджується перспективний план навчально-методичних видань на навчальний рік з урахуванням таких положень:

- при формуванні планів підготовки й видання навчально-методичної літератури випускових кафедр та матеріалів електронного банку НММ продовжити практику підготовки україномовних термінологічних словників, глосаріїв з фундаментальних та професійно-орієнтованих дисциплін. Узагальнити на НМР забезпечення такими словниками;
- стан і проблеми підготовки сучасних навчальних посібників та підручників нового покоління з використанням мультимедійних технологій та електронних підручників,
- на НМР заслухати питання з практики підготовки та методики використання презентаційних курсів;
- підготовка посібників з видавництвом на конкурс «Університетская книга».

Для якісного вдосконалення змісту й організації навчального процесу студентів продовжується перехід до проведення занять із фізичного виховання за відповідними секціями для студентів 3-го курсу.

З метою підвищення якості навчально-виховного процесу в структурних підрозділах:
- здійснюється регулярний контроль за підготовкою структурними підрозділами документаційного супроводження навчального процесу відповідно наказу ректора ЗНУ від 31.01.05р. №28 «Про документаційне забезпечення навчального процесу в ЗНУ»;
- здійснюється загальна перевірка навчально-методичного забезпечення навчального процесу у структурних підрозділах;
- відокремленими структурними підрозділами ЗНУ надаються до відділу з навчальної роботи пропозиції щодо запрошення провідних вчених до читання дисциплін фундаментальної та професійно-орієнтованої підготовки;
- в рамках компетентнісного підходу до підготовки фахівців розглядаються питання та пропозиції про формування варіативної частини у навчальних планах з напрямів підготовки відокремлених структурних підрозділів. Питання розглядаються на науково-методичній раді ЗНУ.

При формуванні планів підвищення кваліфікації викладачів враховуються професійне вдосконалення та опанування викладачами сучасними інноваційними технологіями навчання. Продовжується вдосконалення організації та змісту роботи школи педагогічної майстерності.

Здійснюється постійний контроль за навчально-методичним забезпеченням дисциплін навчальних планів напрямів та спеціальностей кафедрами ЗНУ – перевірки кафедр:

- презентація розробок для самостійної роботи студентів на науково-методичній раді та на сайті навчально-методичної роботи;
- продовжується робота з наповнення електронного банку навчально-методичних матеріалів з метою забезпечення якісного змісту розміщених матеріалів.

У процесі підготовки студентів запроваджуються новітні технології навчання, що виявляються в:

- наявність комп'ютерних варіантів текстів лекцій з усіх курсів, що вміщуються в комп'ютерних програмах;
- використання активних форм навчання, основними з яких є тести, ділові ігри, відеофільми та створення практичних ситуацій з розподілом відповідних ролей між студентами;
- можливість використання відеоматеріалів в процесі проведення занять
- можливість надання студентам, що тривалий час знаходяться поза межами міста (заочна форма навчання) чи тривалий час хворіють, отримувати знання через дистанційні форми навчання шляхом реалізації спеціальних програм, що підготовлені викладачами ЗНУ;
- наявність мережі Інтернет, що надає можливість користуватися бібліотечними фондами провідних наукових бібліотек;
- наявність власного сайту в Інтернеті, що створює умови щодо найбільш повного ознайомлення з діяльністю ЗНУ його популяризації;
- використання в процесі викладацької діяльності міжнародних стандартів освіти, що забезпечують врахування особистості студента в процесі викладання дисциплін, створення умов щодо реального застосування знань студентів та наявності в достатній кількості роздруковок лекцій з тем, що відповідно до навчального плану, виносяться на самостійне опрацювання студентами;
- створення умов щодо роботи студентів над науковою літературою у власній бібліотеці що надає до послуг читачів 3 абонементи та 8 читальних залів;

Отже, теоретичний аналіз науково-педагогічної літератури переконує в тому, що проблема підвищення рівня професійної підготовки студентів-майбутніх учителів у ВНЗ у процесі вивчення фундаментальних дисциплін поки що не вивчена й потребує значної уваги. Це в першу чергу стосується вдосконалення змісту, форм і методів навчання.

Розглянутий досвід Запорізького національного університету показав, що в навчальному закладі проводяться заходи, які мають за мету вдосконалення навчально-виховного процесу та створення сприятливих умов для навчання студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдулина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: уч. пособ. / О.А. Абдулина. – М. : Просвещение, 1990. – 250 с.
2. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: монографія / С.О. Сисоєва, А.М. Алексюк, та ін.; [за ред. С.О. Сисоєвої]. – К. : ВІПОЛ, 2001. – 502 с.
3. Вершинін П.П. Розвиток творчогомислення студентів на аудиторних заняттях / П.П. Вершинін, В.В. Заліщук, В.С. Потапчик // Нові технології навчання. – К., 2000. – Вип. 27. – С. 141–143.
4. Коваленко О.Е. Методика професійного навчання. Тестові завдання для самостійної роботи: навчальний посібник для студентів інженерно-педагогічних спеціальностей / О.Е. Коваленко, Є.В. Шматков – Х. : ЧП «Штрих», 2005. – 163 с.
5. Зязюн І.А . Педагогічна майстерність / І.А. Зязюн. – К . : Вища школа, 1997. – 217 с.
6. Компетентнісно орієнтована освіта: досвід, проблеми, перспективи // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції у м. Донецьку, 5-6 листопада 2008р.: російською та українською мовами. – У 3-х томах. – Том 3. – Донецьк : Каштан, 2008. – 402 с.